

Література

1. Вернер Й. Пайдея / Йегер Вернер ; пер. с нем. М.Н. Ботвинника. – М. : “Греко-латинский кабинет” Ю. А. Шичалина, 1997. – 335 с.
2. Ксенофонт. Греческая история / Ксенофонт. – СПб. : Алетейя, 1993. – 444 с.
3. Печатнова Л. Г. История Спарты / Л. Г. Печатнова. – СПб. : Гуманитарная академия, 2002. – 510 с.
4. Геродот. История : в 9 т. / Геродот. – М. : Олма-Пресс, 2004. – 638 с.
5. Кахилл Т. Греческое наследство / Т. Кахилл. – СПб. : Амфора, 2006. – 345 с.
6. Фукидид. История / Фукидид. – М. : Экспресс, 2001. – 560 с.
7. Лосев А. Ф. Платон – Аристотель / А. Ф. Лосев, А. А. Тахо-Годи. – М. : Молодая гвардия, 2000. – 392 с.
8. Аристотель. Политика // Соч. : в 4 т. : пер. с древнегреч. / Аристотель ; общ. ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 375-644. – (Философское наследие. Т. 90).
9. Девис Н. История Европы / Норманн Девис. – М. : Транзиткнига, 2005. – 943 с.

АНОТАЦІЯ

Василенко К.М. Закони Лікурга і Солоня як реалізація концепції однорідності політичної влади та культурної традиції в античному світі. – Стаття.

Статтю присвячено законодавчій творчості відомих політиків Стародавньої Греції. Використано першоджерела, наводяться оригінальні посилання, зроблено висновки.

Ключові слова: юстиція, закони, суспільна мораль, історіографія, вільний громадянин, тиран, влада.

SUMMARY

Vasylenko K.M. Likurg and Solon Laws as Realisation of Concept of Homogeneities of Political Power and Cultural Tradition in the Ancient World. – Article.

The article is devoted legislative creation known political lidedov of Ancient Greece. Original sources are used, original references, conclusions are done.

Key words: justice, laws, public moral, historiography, free citizen, tyrant, power.

УДК 340.15:348.723

Л.О. Попсуєнко

ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ЦЕРКОВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

Порядок створення і легалізації юридичних осіб формувалася поступово, протягом не одного сторіччя. Слід зазначити, що питання виникнення та припинення юридичної особи і на сьогодні залишається дискусійним. Але корені цього процесу слід відшукувати в римському праві. Як і в сучасному праві стосовно порядку створення юридичних осіб, так і в досліджуваній період стосовно

легалізації християнської церкви після визнання за нею якості юридичної особи (IV ст.) існували певні правила, встановлені римським правом.

У Римі існувало загальне правило, відповідно до якого “не всім надане право засновувати товариство, колегію чи іншу подібну спільноту, оскільки це регулюється законами, сенатусконсультами і конституціями принцепсів. У дуже рідких випадках дозволяються об’єднання такого роду. Наприклад, дозволено створювати об’єднання для збору державних податків або для розробки золотих, соляних чи срібних копалень. Також у Римі існують деякі колегії, які затверджені як колегії сенатусконсультами і конституціями принцепсів, зокрема об’єднання пекарів і деякі інші, а також об’єднання судновласників, що існують у провінціях” [1].

У цьому тексті йдеться про обмеження свободи об’єднання в колегії (*collegia*) або товариства (*sodalitates*), які з’явилися наприкінці Республіки. Так, Август за допомогою закону про колегії (*Lex Iulia de collegiis*), точний рік видання якого невідомий [2, с. 50], регламентував всі питання стосовно колегій, розпустивши при цьому більшість із них і встановивши вимогу надання дозволу сенату на їх створення. *Collegia licita* (дозволені колегії) в різних випадках розглядалися як суб’єкти права [3]. До того існувала повна свобода союзів, Закони XII таблиць дозволяли членам спільнот “укладати будь-які угоди так, щоб вони не порушували якогось публічного закону”. Цей закон, очевидно, був запозичений із законодавства Солона, де говорилося: “Якщо це не суперечить суспільним правилам, нехай має законну силу те, про що домовились між собою для власних цілей представники дема чи фратрії, що об’єдналися для відправлення культу, сотрапезники, члени погребальних чи релігійних колегій або ті, хто займається рибальством чи торгівлею” [4]. Дуже велика кількість релігійних колегій, що виникали, була присвячена саме традиційним римським богам. Часто дарунки богам приносили також колегії професійні й погребальні колегії “маленьких людей”. Культіві цілі мали й інші колегії [5, с. 216-221].

Для заснування колегії мало бути дотримане правило: на момент її створення в ній повинно було бути не менше трьох членів. Після того як корпорацію було створено, вона продовжує існувати, навіть якщо її склад частково чи повністю змінився. “Але навіть якщо спільнота звелась до одного члена, то в більшості випадків визнається його право виступати як позивач та відповідач, оскільки право всіх зосередилось у ньому одному і зберігається ім’я корпорації” [6].

Таким чином, вся перша половина доби Республіки не знала обмеження у створенні союзів. Римляни широко користувалися цією свободою, і таких колегій виникла велика кількість.

Але вже у I ст. до Р. Х. спостерігається низка заходів, спрямованих проти колегій: на ґрунті політичної та соціальної кризи, загальної деморалізації професійні та релігійні колегії стають зручними осередками для політичної демагогії та інших негативних, з точки зору влади, справ. Внаслідок цього сенатусконсультом 64 р. було приписано розпустити всі колегії, які після розслідування з боку магістратів будуть визнані шкідливими для громадського порядку (*quae adversus rem publicam videbantur esse*). Однак цей захід викликав енергійну

опозицію, і в 58 р. за пропозицією трибуна Клодія було прийнято закон, яким всі розпущені колегії було поновлено. Але успіх опозиції був тимчасовим, і вже у 56 р. сенат знову постановив розпустити колегії, що обернулися на політичні клуби (очевидно, головним чином, *sodalitates*). Ще енергійніше вчинив Цезар, що знищив усі колегії, крім деяких найстаріших (*praeter atiquitus constituta*). Але цими розпусками не вирішувалося питання про умови виникнення нових колегій, потреба в яких, безумовно, існувала [7, с. 313]. Саме тому імператор Август і видав закон – *Lex Iulia de collegiis*, про який йшлося раніше.

Таким чином, корпорація визнавалася законною *collegium licitum*, якщо її існування дозволене сенатом, *ex senatus consulto coire licet*. Лише для деяких видів корпорацій був, очевидно, допущений вільний порядок створення (наприклад, для погребальних об'єднань) за умови відповідності корпорації до певних вимог. Але чи виникнувши в дозвільному порядку, чи вільним шляхом (якщо об'єднання належало до цієї привілейованої групи), у законному порядку, корпорація визнавалася як юридична особа: дозволивши виникнення корпорації, сенат тим самим визнавав її і юридичною особою [8, с. 115-116].

Це правило мало силу протягом усього існування імперії. У християнську епоху, починаючи від імператора Константина Великого й у подальшому, вернулися до форм, хоча й обмежених, визнання об'єднань на загальних принципах: особу було визнано за погребальними товариствами і за церковними установами як такими вже не внаслідок індивідуальної оцінки конкретних цілей кожної такої організації [9, с. 49].

Вже пізніше, з визнанням християнства державною релігією, юридичними особами, як зазначалося, визнаються й установи.

Отже, підсумовуючи викладене, можна констатувати, що корпорації за римським правом виникали через угоди, внаслідок приписів влади або поступового історичного процесу [10, с. 117]. Римське право часів імперії вимагало особливого дозволу влади для виникнення кожного громадського союзу, за винятком деяких, наприклад, *collegia funeraticia*. З другої половини імператорського періоду дозвіл на створення союзу разом із тим встановлював права юридичної особистості. *Pia corpora* (благочинні установи) виникали за приписом влади або з огляду на приватне розпорядження *inter vivos* або *mortis causa*, за посередництва якого майно присвячується служінню відповідній постійній меті.

При дослідженні питань виникнення релігійних інститутів слід розрізнити церкви у власному значенні і благочинні установи (включаючи монастирі).

Спочатку цивільною правосуб'єктністю було наділено церковні установи, а вже потім від церков ця правосуб'єктність переноситься на різноманітні духовні установи – шпиталі, притулки тощо, оскільки вони перебувають під наглядом церкви.

Слід зазначити, що в період визнання християнської церкви римськими імператорами біскупські церкви, з якими могла бути пов'язана юридична особистість, існували більшою мірою раніше християнських імператорів, тому із загального визнання християнства як релігії, особливо після видання

Константином Великим закону про право церкви на спадкування, мало логічно впливати надання всім єпископським церквам прав юридичної особи. А в пізніші часи було визнано за правило, що кожне місто, яке засновується, повинно мати свого єпископа. Але поступово стали виокремлюватися місцеві храми, з'явилися монастирі й різноманітні благочинні заклади.

Не має жодного сумніву, що знов створювані інститути, оскільки вони не перебували у приватній власності, разом з їх заснуванням отримували права юридичної особи без будь-якого спеціального акта концесії їм цих прав з боку державної влади. У джерелах відсутній такий концесійний акт, яким надавалися би права юридичної особи тому чи іншому релігійному інституту. Але чи було саме заснування церкви або благочинного закладу лише актом волі приватної особи, чи такому акту надавалася публічна санкція, яка містила одночасно і дозвіл на існування, і права юридичної особи?

Відповідь на це запитання знаходиться у більш пізніх джерелах. Так, стосовно церков та монастирів у законодавстві Юстиніана міститься таке положення: бажаючи заснувати церкву, молитовний дім або монастир може зробити це лише після проголошення молитов та поставлення хреста місцевим єпископом; той, хто почав влаштування нового молитовного дому або відновлення старого, а після його смерті – спадкоємець, усіма способами примушуються закінчити справу з боку місцевого єпископа та цивільного магістрату. У разі недотримання цієї вимоги стосовно особистої присутності і благословення єпископа прийнято вважати, що засновується не молитовний дім, а вертеп. Так само забороняється здійснювати богослужіння в приватному будинку без участі підпорядкованих єпископу духовних осіб, інакше сама будівля разом із землею, на якій вона розташована, ввідикується на користь церкви єпископом, економом та місцевим цивільним магістратом [11].

Таким чином, єпископ, що надає релігійну санкцію новій установі, надає тим самим і публічну санкцію з волі імператора, яка в разі необхідності може бути підтверджена і цивільним магістратом. Візантійська система відносин між державою та церквою взагалі давала широкий простір для здійснення єпископами публічних функцій [12, с. 232].

Після цього питання про заснування церковних інститутів порушується в деяких конституціях у сенсі обов'язковості приведення у виконання дарувального або спадкового розпорядження. Найранішим у цьому сенсі є закон імператора Зенона, в якому сказано: дарування з метою заснування храму на честь мученика, апостола, пророка або святих янголів або з метою заснування духовного закладу має юридичну силу і підлягає безумовному виконанню незалежно від того, розпочате будівництво чи ні. Таким чином, вже саме таке розпорядження пов'язує і дарувальника, і його спадкоємців, причому єпископу й економому надається позов проти осіб, що не виконують дарчої обіцянки.

Досить детально це питання регламентоване в конституції Юстиніана. Відповідно до неї, будь-яке розпорядження (заповідальне чи дарувальне) підлягає безумовному виконанню. Єпископу надається позов проти осіб, що його не виконують, незалежно від того, чи надається йому право нагляду за виконан-

ням, чи навіть якщо його усунуто від цього тестатором. Якщо померлий заповідав побудувати церкву, вона має бути збудована протягом трьох (років) (цей термін подовжений у новелі СXXXI, главі 10 до п'яти років), а шпиталь – протягом року.

Із цих джерел можна вивести загальну точку зору законодавця щодо утворення церковних інститутів. Держава і церква беруть під свій захист будь-який дарувальний або заповідальний акт волі приватної особи як публічну справу, який може бути виконаний навіть проти самого дарувальника або заповідача в разі, якщо він змінить у подальшому свою волю. Наполягати на виконанні таких актів шляхом подання позову і взагалі будь-якими законними способами можуть адміністратори установ, біскупси, у разі необхідності митрополит, патріархи, цивільні магістрати і, нарешті, кожен громадянин, оскільки заснування релігійного інституту і благодійної (богоугодної) установи має не приватний, а публічний характер.

Об'єднання або союз припиняють існування за відсутності членів або з їхньої добровільної згоди при досягненні мети, для якої їх було створено, або при визнанні їх незаконними [13, с. 233]. Приклад знищення корпорації приписом державної влади міститься в конституції Гонорія і Феодосія 415 р., що закрила колегію *Dendrophori* як осередок поганства. *Pia corpora* припиняють існування в разі, якщо вичерпується майно, що служило його цілям. Про долю майна юридичної особи, що припиняється, джерела загальних правил не передають.

Щодо релігійних установ, то вони вважалися такими, що діють безстроково, є безсмертними; християнські релігійні установи мають існувати до кінця віків, поки буде святим поміж людей ім'я християн. Однак не виключається можливість припинення місцевих релігійних інститутів внаслідок випадкової загибелі майна, яким забезпечувалось існування даного інституту. Якщо майно було знищене, а уряд не підтримував діяльність релігійного інституту, він припиняв свою діяльність.

Крім впливу цих випадкових фактичних обставин, існування і діяльність церковних інститутів могли бути припинені внаслідок зміни їхніх цілей: мета церковного інституту може змінюватися, і замість одного інституту може виникнути інший. Таким чином, можна дійти висновку, що: по-перше, хоча мета, задля якої засновується той чи інший християнський релігійний інститут, поки він залишається таким, ніколи не може бути визнана недозвеною, але з міркувань доцільності цілі, що додержувалися двома інститутами, можуть бути поєднані в одну. По-друге, скасування раніше діючого інституту із включенням його діяльності до програми іншої установи може відбутися лише з волі верховної влади.

Література

1. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана : пер. с лат. – М. : Зерцало, 1997. (D. 3. 4. 1 pr.; D. 47. 22.)
2. Франчози Дж. Институционный курс римского права : пер. с итал. / Дж. Франчози ; отв. ред. Л. Л. Кофанов. – М. : Статут, 2004.
3. Про *collegia illicita* див.: D. 47. 22. 3.

4. D. 47. 22. 4.
5. Штаерман Е. М. Социальные основы религии Древнего Рима / Е. М. Штаерман ; отв. ред. Е. С. Голубцова. – М. : Наука, 1987.
6. D. 3. 4. 7. 2.
7. Покровский И. А. История римского права / И. А. Покровский ; вступ. ст., пер. с лат., науч. ред. и коммент. А. Д. Рудокваса. – СПб. : Летний сад, 1998.
8. Римское частное право : учебник / под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. – М. : Новый Юрист, 1997.
9. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права : учебник / Чезаре Санфилиппо ; под ред. Д. В. Дождева. – М. : БЕК, 2000.
10. Хвостов В. М. Система римского права : учебник / В. М. Хвостов. – М. : Спарк, 1996.
11. Nov. LXVII, c. 1; nov. CXXXI, c. 7.
12. Суворов Н. С. Об юридических лицах по римскому праву / Н. С. Суворов. – М. : Статут, 2000.
13. Гарсия Гарридо М. Х. Римское частное право: Казусы, иски, институты : пер. с исп. / М. Х. Гарсия Гарридо ; отв. ред. Л. Л. Кофанов. – М. : Статут, 2005.

Анотація

Попсуенко Л.О. Виникнення та припинення церковних організацій: до історії питання. – Стаття.

У статті проаналізований правовий статус римських колегій та товариств, які мали релігійний характер. Релігійні установи вважалися безстроковими і безсмертними. Однак не виключалася можливість припинення місцевих релігійних установ внаслідок випадкової загибелі їхнього майна.

Ключові слова: товариство, колегія, релігійна установа, законодавство Юстиніана.

Summary

Popsuenko L.O. Origin and Stopping of Church Organizations: to the History of Issue. – Article.

Legal status of the Roman colleges and societies which had religious character is analysed in the article. Religious establishments were considered permanent and immortal. Possibility of stopping of local religious establishments was however eliminated as a result of casual destruction of their property.

Key words: society, college, religious establishment, legislation of Yustinian.

УДК 341.44.,652"/.,653”

Н.А. Зелінська

КОНКУРЕНЦІЯ ІНСТИТУТУ ВИДАЧІ ТА ПРАВА ПРИТУЛКУ У СТАРОДАВНІ ЧАСИ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧІ

Функціональний еквівалент екстрадиції існував у найдавніших цивілізаціях і його роль у суспільстві була відносно константною [1]. Безумовно, рання практика видачі була дуже далекою від сучасної. Видавалися всі ті, хто тікав від влади суверена, поза прямою залежністю від причини. Дуже характерною